

**ІНСТИТУТ ГЕОЛОГІЧНИХ НАУК
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор
ІН НАН України
академік НАН України,

П.Ф. Гожик

«26» 06 2020 року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЗАБРУДНЕННЯ ГЕОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЕГКИМИ
НАФТОПРОДУКТАМИ**

для аспірантів

галузь знань	10 Природничі науки
спеціальність	103 «Науки про Землю»
освітній рівень	доктор філософії
освітня програма	Геологія
спеціалізація	гідрогеологія, інженерна геологія; екологічна геологія
вид дисципліни	вибіркова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2020/2021
Семестр	1
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладач: *Огняник Микола Степанович, доктор геолого-мінералогічних наук, старший науковий співробітник відділу охорони підземних вод Інституту геологічних наук НАН України*

Пролонговано: на 2021/2022 н.р. Михай (Шехурова) «10» 06 2021 р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» __ 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» __ 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

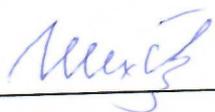
© Огняник М.С., 2020 рік

Розробник:

Огняник Микола Степанович, професор, доктор геолого-мінералогічних наук, старший науковий співробітник, в.о. зав. відділу охорони підземних вод Інституту геологічних наук НАН України

Затверджено:

Гарант освітньої програми
чл.-кор. НАН України,

_____ (С.Б. Шехунова)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Схвалено: *Вченою Радою Інституту геологічних наук Національної академії наук України*

Протокол № 4 від « 25 » червня 2020 року

Голова вченої ради,
академік НАН України

_____ (П.Ф. Гожик)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Секретар вченої ради,
канд. геол. наук.

_____ (Р.Б. Гаврилюк)
(підпис) (прізвище та ініціали)

«25» червня 2020 року

1. Мета дисципліни – надання здобувачам вищої освіти уявлення про забруднення геологічного середовища нафтопродуктами як про цілісну наукову проблему, про методи еколого-гідрогеологічних досліджень забруднених територій і гідрогеологічне обґрунтування заходів з ліквідації або локалізації забруднення геологічного середовища нафтопродуктами, що є важливим доповненням базових знань фахівця зі спеціальності 103 – Науки про Землю, спеціалізації – гідрогеологія та екологічна безпека.

2. Вимоги до вибору навчальної дисципліни:

- Диплом магістра з геології та інших спеціальностей наук про Землю.
- Магістри повинні мати навички та теоретичні знання, пов'язані з такими предметами, як "Гідрогеологія" та "Екологічна гідрогеологія", зокрема з дисциплін «Динаміка підземних вод», «Основи міграції підземних вод», «Методика гідрогеологічних досліджень» і «Математичне моделювання гідрогеологічних процесів».
- Володіти навичками самостійної роботи в галузі наук про Землю.

3. Анотація навчальної дисципліни.

Завданнями навчальної дисципліни є ознайомлення з історичними аспектами розвитку проблеми нафтопродуктового забруднення геологічного середовища (ГС) в світі і, зокрема, в Україні; основними властивостями нафтопродуктів як забруднювачів ГС; особливостями розповсюдження нафтопродуктів в ГС; основними видами скупчень (осередків) нафтових вуглеводнів в різних компонентах ГС; природними умовами їх трансформації; з особливостями виконання польових робіт на забруднених ділянках.

4. Цілі навчання:

Після закінчення курсу аспіранти зможуть:

- пояснити походження виявлених у ГС різних видів скупчень нафтових вуглеводнів, вказати імовірні об'єкти-джерела забруднення та природні або господарські об'єкти, яким загрожує це забруднення;
- здійснювати вірогідну інтерпретацію геологічних (бурових, моніторингових, лабораторних) даних; мати уявлення про специфічні вимоги до проведення польових робіт на забруднених ділянках (бурові роботи, моніторинг, відбір зразків), виявляти прогалини в даних;
- підготовлювати основні матеріали для складання концептуальної моделі забрудненої утраченими нафтопродуктами ділянки ГС.

5. Результати навчання:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форма/Методи викладання і навчання	Форма/Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Основні етапи розвитку проблеми та історія формування уявлення про нафтопродуктове забруднення геологічного середовища; сучасний стан рішення проблеми	Лекція	Письмова робота	до 10%
	Основна термінологія;	Самостійна робота		
1.2	Склад і основні властивості нафтопродуктової рідини, які впливають на її рух у геологічному середовищі (ГС)	Лекція	Письмова робота	до 5%
1.3	Методи визначення основних властивостей нафтопродуктів	Самостійна робота		
1.4	Форми існування НП у ГС, види скупчень НП, моделі рухливості	Лекція	Письмова робота	до 5%
1.5	Вплив геолого-гідрогеологічних умов на утворення і трансформацію скупчень нафтових вуглеводнів в різних компонентах геологічного середовища	Лекція, семінар 1	Контрольна робота	до 20%
	- особливості міграції НП в ґрунтах зони аерації і в зоні коливання РГВ			
	- особливості міграції ЛНП в насиченій зоні			
1.6	Об'єкти-джерела надходження НП до ГС, об'єкти-приймачі, що потребують захисту від забруднення. Принципи оцінки загроз розповсюдження нафтопродуктових забруднювачів	Лекція	Письмова робота	до 5%
1.7	Основи еколого-гідрогеологічного моніторингу забруднених нафтопродуктами ділянок ГС	Лекція семінар 2	Контрольна робота 2	до 15%
2.1	Основи управління ділянками ГС, забрудненими нафтопродуктами; Схеми прийняття рішень	Лекція, практичні заняття 1	Письмова робота	до 10%
	Приклади поводження із осередками нафтопродуктового	самостійна робота,		

	забруднення	семінар 3		
2.2	Кількісні характеристики, що використовуються при дослідженні міграції легких нафтопродуктів у ГС, та їх визначення	Лекція,		до 15%
2.3	Визначення рухливості границь осередку забруднення	практичні заняття 2		до 5%
2.4	Оцінка відновлюваності забрудненої ділянки ГС	практичні заняття 3		до 5%
2.5	Вибір ремедіаційних технологій, що відповідають умовам конкретної ділянки	Самостійна робота, семінар		до 5%

Структура курсу: лекційні, практичні, контрольні заняття, семінари та самостійна робота аспірантів.

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання:

Результати навчання дисципліни	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5
Програмні результати навчання												
ПРН5. Знати та аналізувати вплив людини (техногенезу) на геологічне середовище, джерела, чинники впливу, ризики, загрози, збитки; бар'єрні особливості геологічного середовища; шляхи мінімізації негативного впливу, раціональне використання і моніторинг геологічного середовища;.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН7. Аналізувати сучасні наукові праці, виокремлюючи дискусійні та мало досліджені питання, здійснювати моніторинг наукових джерел інформації стосовно досліджуваної проблеми, встановлювати їх інформаційну цінність шляхом порівняльного аналізу з іншими джерелами; формулювати наукову проблему	+	+	+	+	+	+		+				
ПРН13. Вміти визначати засоби моніторингу для контролю стану та процесів в геологічному середовищі; прогнозувати на						+	+	+	+	+	+	+

- 1) Контрольна робота «Вплив геолого-гідрогеологічних умов на утворення і трансформацію скупчень нафтових вуглеводнів в різних компонентах геологічного середовища» – 10 балів (рубіжна оцінка 6 балів)
- 2) Контрольна робота «Основи еколого-гідрогеологічного моніторингу забруднених нафтопродуктами ділянок геологічного середовища» – 10 балів (рубіжна оцінка 6 балів)
- 3) Контрольна робота «Кількісні характеристики, що використовуються при дослідженні міграції легких нафтопродуктів у геологічному середовищі, та їх визначення» – 10 балів (рубіжна оцінка 6 балів)
- 4) Оцінка за роботу на лекційних та практичних заняттях – 30 балів (рубіжна оцінка 18 балів)

2. Підсумкове оцінювання у формі іспиту: максимальна оцінка 40 балів, рубіжна оцінка 24 балів. Під час іспиту студент виконує реалізацію проекту з використанням знань та вмінь з курсу «Основи вивчення забруднення геологічного середовища нафтопродуктами». **Підсумкове оцінювання у формі іспиту не є обов'язковим, при відмові від участі у даній формі оцінювання аспірант не отримає відповідні бали до підсумкової оцінки.**

Результати навчальної діяльності аспірантів оцінюються за 100 бальною шкалою.

Іспит виставляється за результатами роботи аспіранта впродовж усього семестру, як сума (проста або зважена) балів за систематичну роботу впродовж семестру.

	Семестрова кількість балів	ПКР (підсумкова контрольна робота) чи/або іспит	Підсумкова оцінка
Мінімум	36	24	60
Максимум	60	40	100

Аспірант не допускається до підсумкового оцінювання у формі іспиту, якщо під час семестру набрав менше 20 балів.

7.2. Організація оцінювання: Контроль здійснюється за модульно-рейтинговою системою та передбачає: 6 лекцій та виконання 3 практичних робіт (де аспіранти мають продемонструвати якість засвоєних знань та вирішити поставлені задачі використовуючи окреслені викладачем методи та засоби), виконання самостійних робіт та 3 семінарів (де аспіранти мають продемонструвати якість засвоєних знань та вирішити поставлені задачі без обмеження інструментарію та техніки вирішення проблеми) та проведення 3 письмових контрольних робіт. Підсумкове оцінювання проводиться у формі іспиту.

7.3. Шкала відповідності

Відмінно / Excellent	90-100

Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	практичні, семінари	самостійна робота
1	<i>Тема 1. Основні етапи розвитку проблеми та історія формування уявлення про нафтопродуктове забруднення геологічного середовища</i>	2		5
2	<i>Тема 2. Склад і основні властивості нафтопродуктової рідини, які впливають на її рух у геологічному середовищі (ГС)</i>	1		5
3	<i>Тема 3. Форми існування легких нафтопродуктів (ЛНП) у геологічному середовищі, види скупчень ЛНП, моделі рухливості скупчень</i>	1		5
4	<i>Тема 4. Вплив геолого-гідрологічних умов на утворення і трансформацію скупчень нафтових вуглеводнів в різних компонентах геологічного середовища</i>	1		5
	<i>Семінар 1. Визначення можливих видів осередків нафтопродуктового забруднення за описом техногенних об'єктів і природних умов ділянки, що досліджується</i>		2	10
	<i>Контрольна робота 1</i>			
5	<i>Тема 5. Об'єкти-джерела надходження ЛНП до геологічного середовища, об'єкти-приймачі, що потребують захисту від забруднення. Принципи оцінки загроз розповсюдження нафтопродуктових забруднювачів</i>	1		5
7	<i>Тема 6. Основи еколого-гідрологічного моніторингу забруднених нафтопродуктами ділянок ГС</i>	2		5
	<i>Семінар 2. Визначення прогалін у інформації, необхідної для створення концептуальної</i>		2	10

	моделі ділянки ГС, що забруднена нафтопродуктами			
7-8	Контрольна робота 2			
8	Тема 7. Основи управління ділянками ГС, забрудненими нафтопродуктами; Схема прийняття рішень	2		5
	Семінар 3. Аналіз практичного досвіду відомих ремедіаційних заходів, що проводилися в Україні		4	10
9	Тема 8. Кількісні характеристики, що використовуються при дослідженні міграції легких нафтопродуктів у ГС, та їх визначення	2		5
15	Практична робота 1. Побудуйте схему прийняття рішень щодо планування додаткових досліджень з урахуванням умв конкретної забрудненої ділянки ГС.		1	10
16	Практична робота 2. Визначить рухливість границь осередку НП-забруднення за конкретними даними моніторингу.		1	10
17	Практична робота 3. Оцініть відновлюваність забрудненої ділянки ГС за графіком вилучення ЛНП з геологічного середовища конкретної ділянки.		2	6
	Контрольна робота 3			
	Іспит з дисципліни			
	ВСЬОГО	12	12	96

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекцій – 12 акад. год

Практичні заняття – 4 год.

Контрольні роботи (додатково).

Семінари – 8 год.

Самостійна робота – 96 год.

*Іспит, консультації – 2 год.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

Основні:

1. Огняник М.С., Брик А.Л.,

Гаврилюк

Р.Б. Дослідження

нафтопродуктового забруднення підземних вод України. // Геол. журн., 2018, №3. – С. 59–66.

2. Гольдберг В.М. Взаимосвязь загрязнения подземных вод и природной среды. — Л.: «Гидрометеиздат», 1987. — 248 с.
3. Гольдберг В.М., Газда С. Гидрогеологические основы охраны подземных вод от загрязнения. — М.: Недра, 1984. — 262 с.
4. Методические рекомендации по выявлению, обследованию, паспортизации и оценке экологической опасности очагов загрязнения геологической среды нефтепродуктами. — АОЗТ «ГИДЕК», 2002. — 87 с.
5. Мироненко В.А., Петров Н.С. Загрязнение подземных вод углеводородами // Известия РАН. Геозкология. 1999, № 1. — С. 3-27.
6. Огняник М.С., Парамонова Н.К., Брикс А.Л. и др. Основы изучения загрязнения геологической среды легкими нефтепродуктами. — Киев: [А.П.Н.], 2006. — 278 с.
7. Огняник М.С., Парамонова Н.К., Брикс А.Л. и др. Эколого-гидрогеологический мониторинг территорий загрязнения геологической среды легкими нефтепродуктами. — Киев: LAT&K, 2013. — 254 с.
8. Техногенное загрязнение природных вод углеводородами и его экологические последствия / В.М. Гольдберг, В.П. Зверев, А.И. Арбузов и др. — М.: Наука, 2001. — 125 с.

Додаткові:

1. Брикс А.Л., Гаврилюк Р.Б. Особенности распространения растворенных УВ на участке аэродрома г. Николаев (Украина) // Геол. журн. 2011, №1. — С. 120–127.
2. Брикс А.Л., Гаврилюк Р.Б. Трансформація скупчень легких нафтопродуктів, забруднюючих геологічне середовище // Вісник ХНУ ім. Каразіна, № 1157, серія Геол., Геогр., Екологія, вип. 42. — С. 116-123.
3. Закономірності розповсюдження легких нафтопродуктів в ґрунтах зони аерації та ґрунтових водах навколо об'єктів авіаційного комплексу: Звіт про НДР / НАН України, Ін-т геол. наук; керівник М.С. Огняник. — Київ, 2005. — № ДР0102U003045. — 183 с.
4. ЕКОЛОГО-ГІДРОГЕОЛОГІЧНИЙ МОНИТОРИНГ ТЕРИТОРІЙ ЗАБРУДНЕННЯ ГЕОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЕГКИМИ НАФТОПРОДУКТАМИ: ЗВІТ ПРО НДР / НАН УКРАЇНИ, ІН-Т ГЕОЛ. НАУК; КЕРІВНИК М.С. ОГНЯНИК. — КИЇВ, 2009. — № ДР 0106U000014. — 209 С.
5. Наукові основи дослідження процесів трансформації зони забруднення геологічного середовища легкими нафтопродуктами для обґрунтування санаційних заходів: Звіт про НДР / НАН України, Ін-т геол. наук; керівник М.С. Огняник. — Київ, 2015. — № ДР 0110U001003. — 249 с.
6. Лукьянчиков В.М. Движение углеводородов через зону аэрации // Сб. науч. тр.: Изучение условий защищенности подземных вод. — М.: ВСЕГИНГЕО, 1986. — С. 21-27.
7. Огняник М.С., Парамонова Н.К., Запольський І.М. та ін. Визначення характеристик шару легких нафтопродуктів у різних умовах формування

- над рівнем ґрунтових вод. Стаття 2. Формування над рівнем ґрунтових вод // Геол. журн., 2007, № 1. — С. 111-123.
8. Огняник М.С., Парамонова Н.К., Наседкіна О.І. Визначення характеристик шару легких нафтопродуктів у різних умовах формування, стаття 1. Формування на непроникному шарі // Геол. журн., 2006, № 4. — С. 55-59.
9. Огняник Н.С., Парамонова Н.К., Голуб Г.И. и др. Определение параметров для двухфлюидной системы «нефтепродукт — вода» в пористой среде со смешанной смоченностью. — Киев: «Знание», 2004. — 36 с.
10. Парамонова Н.К., Гаврилук Р.Б., Загородній Ю.В. Визначення характеристик шару легких нафтопродуктів у різних умовах формування. Стаття 3. Розрахунок потужності вмісту та об'єму мобільного і утримуваного авіаційного гасу в лінзі біля військового аеродрому «Кульбакіно» (м. Миколаїв) // Геол. журн. 2007, № 2. — С. 101-107.